

Kirja-arvio

Rajoista välittämättä. Etnologiset keskustelut folkloristin silmin.

Hieta, Hanneleena, Aila Nieminen, Maija Mäki, Katriina Siivonen ja Timo J. Virtanen (toim.). 2014. *Rajaamatta. Etnologisia keskusteluja*. Ethnos-toimite 20. Turku: Ethnos ry. 483 sivua.

Heidi Haapoja-Mäkelä

Nuorena folkloristiikan opiskelijana 2000-luvun alussa olin vakuuttunut, että ymmärtääkseni kansanperinteen tutkimuksen alaa kokonaisvaltaisesti minun on suoritettava vähintäänkin suomalais-ugrilaisen kansatieteen perusopinnot. Tämän tein, ja täytyy myöntää, että edelleenkin eräs hauskimista yliopistossa käymistäni kursseista käsitteli kansanomaisia erä- ja pyyntielinkeinoja. Edelleen hämmentää, miten kiehtova kurssi oli – ja millaisen materiaalisen ja ajallisen toiseuden se esitteli nuorelle kaupunkilaiselle. Kurssi jäi kuitenkin kuriositeetiksi, sillä folkloristiikka vei mennessään lingvivistisestä antropologiasta ja performanssitutkimuksesta ammentavine kehyksineen.

Tutkimusmaailmassa kansatieteilijöitä (tai etnologeja, en ole aivan varma, kumpaa nimitystä käyttäisin, niinpä käytän nimityksiä tässä ristiin) kohdatessani raja folkloristisen ja etnologisen keskustelun välillä on näyttänyt häilyvältä. Erityisesti muistitietotutkimuksen vuossa rajaa ei suorastaan näytä olevan ollenkaan: tässä alat ovat huomattavasti lähentyneet toisiaan (vrt. Korkiakangas 2005), ja toki kentälle on tullut osaajia muiltakin oppialoilta. Folkloristien kalevalamittaiset runot ja kansatieteilijöiden aidanseipäät ja hirsisalvokset ovat kliseitä, jotka vaikuttavat jossain määrin liudentuneen: olen törmännyt moneen eturivin folkloristiin, joita kiinnostaa materiaalisuus ja toisaalta etnologueihin, jotka tutkivat kerrontaa.

Mutta onko alojen välillä sittenkin nähtävissä jonkinlainen raja? Missä se kulkee? Kuka sitä määrittää? Mitä etnologia – tai kansatiede – oikeastaan tutkii? Nämä kysymykset mielesäni tartuin Ethnoksen uuteen *Rajaamatta*-artikkelikokoelmaan, joka takakannen mukaan on ”kotimaisten ja ulkomaisten etnologioiden sekä lähitieteenaloja edustavien tunnettujen ja meritoituneiden tutkijoiden kirjoittama ajankohtainen ja monipuolinen teos, jonka keskiössä ovat kansainvälinen kansatiede ja eurooppalainen etnologia.”

Rajaamatta-kokoelma paljastui vasta fyysisen kappaleen avaamisen jälkeen professori Helena Ruotsalan juhla kirjaksi, mitä en kirjan nopealla googlaamisella onnistunut huomamaan arvostelutehtävää pohtiessani. Tätä ei myöskään mainita kirjan takakansitekstissä.

Tämä oli hienoinen pettymys, sillä juhlakirjojen genre on tunnetusti hieman kevyempi kuin artikkelikokoelmien yleensä. Toisaalta tämän teoksen kohdalla juhlakirjaisuus on tuonut mukaan meritoituneita nimiä, joiden kontribuutiota ei välttämättä tavallisessa artikkelikokoelmassa olisi nähty. Kirjassa on varsin vähän väitöskirja- tai post doc -tutkijoiden kirjoituksia; pääosin äänessä ovat professorit ja muut pitkään alalla olleet. Toivuin siis pettymyksestäni, ja totesin, että ehkä kirja onkin juuri tästä syystä oikea kanava vastaamaan esittämiini kysymyksiin.

Kansatiede, etnologia, kansainvälisyys, eurooppalaisuus – siis mitä?

Pyrin lukiessani ensin hahmottamaan, miten artikkelikokoelman kirjoittajat asemoivat itsensä ja kirjoituksena takakannessa mainittuihin ”kansainväliseen kansatieteeseen” ja ”eurooppalaiseen etnologiaan”. Tämä ei valitettavasti ainakaan hetimiten ulkopuoliselle lukijalle auennut, mutta se ei tainnutkaan olla kirjan tehtävä. Enemmän kirjoittajat pyrkivät asemoitumaan kirjan läpi punaisena lankana kulkevaan *rajan* käsitteeseen, johon palaan arviossani myöhemmin.

2000-luvun alkupuolen (silloisen) suomalais-ugrilaisen kansatieteen perusopinnoissa ei muistikuvani mukaan problematisoitu juurikaan kansatieteen kansainvälisyyttä, etnologian eurooppalaisuutta tai näiden suhdetta toisiinsa. *Rajaamatta*-kirjan kirjoittajille nämä ovat ehkä itsestäänselviä oletuksia tekstien taustalla, mutta muille kansatieteen ja etnologian erojen tai samuuksien hahmottaminen on välillä haastavaa. Miksi joku kutsuu itseään kansatieteilijäksi ja toinen etnologiksi? Jossain määrin näitä käsitteitä käytetään toistensa synonyymeina, mutta aistin lukiessani myös sävyeroja, joita esimerkiksi Pia Olsson ja Hanna Snellman toivat hyvin lyhyesti ja sivulauseenomaisesti esille artikkeleissaan. Näiden johtolankojen, pienten sivupolkujen ja syventymisien jälkeen kirkastui, että *kansatiede* viittaa enemmän kansallisromantiikan aikana syntyneeseen tutkimushistoriaan ja sen myötä ilmentyneeseen talonpoikaskulttuurin ja sukukansojen tutkimukseen, kun taas *etnologia* on 1960-luvun jälkeistä, ruotsalaistyyppistä kulttuuriantropologisvaikutteista vallitsevaan yhteiskuntakontekstiin ja sen ”arkeen” liittyvä tutkimusta (vrt. Lehtonen 2005; Snellman 1997). ”Kansainvälisyys” ja ”eurooppalaisuus” näyttävät viittaavan kansallisen projektin ulkopuolelle avautuviin tutkimussuuntauksiin, ”uusiin” virtauksiin, jotka yhdistävät sekä aiemmin nationalistisesti värittyneiden nuorempien valtioiden tutkimuslinjoja että vanhempia, stabiloituneempien alueiden tutkimussuuntauksia (vrt. Snellman 2009).

Tämä lähtökohta lukijan oli selvitettävä artikkelikokoelman ulkopuolisista teksteistä, mutta asian selvittyä oli kiinnostavaa huomioida artikkelien suhdetta näihin tutkimushistoriallisiin juonteisiin: *Rajaamatta*-artikkeleissa on selvästi läsnä niin vanhempi kansatiede talonpoikaskulttuureineen, sukukansoineen ja kansallispukuineen kuin etnologia työväenkulttuureineen, alkuperäiskansaproblematiikkoineen, muistitietoineen ja internetin keskustelupalstoineen. Uudempi etnologia vaikuttaisi kuitenkin olevan näistä enemmän esillä ja vahvempana lähtökohtana, ja myönnettäköön, että näitä linjoja edustavien artikkelien ote tuntui lukijasta raikkaammalta, kansainvälisesti relevantimmalta ja helposti lähestyttävämmältä. Kiinnostavimmalla tavalla kokoelman artikkeleista näitä näkökulmia törmäyttää yhteen Pia Olsson, jonka ”Outoa ja merkillistä: arkistoidut eronteot” -tekstissä tarkastellaan vanhan kansatieteen paradigman mukaisesti kerättyjä aineistoja monella humanistisella ja yhteiskuntatieteellisellä alalla juuri nyt relevanttien käsitteiden kuten *eronteon* kautta.

Vernakulaari, arki ja ihmisten kokemukset suhteessa rajoihin

Kuten folkloristiikkaa, myös kansatiedettä ja etnologiaa kiinnostaa tavalla tai toisella, ajasta ja kontekstista riippumatta niin sanottu *vernakulaari*, joka kääntyy hivenen kömpelösti ”kansanomaiseksi”. Kansatieteilijät sanoittavat tämän lähtökohdan olevan kiinnostusta ”arkeen”, kun taas folkloristeille vernakulaari merkitsee usein omaehtoisia, institutionaalista kielenkäytöstä sivussa olevia, muisteltuja, poeettisia ja perinteelliseksi ymmärrettyjä ilmaisumuotoja. Itsestään selvää toki on, että kansanomaisuus, arkisuus, perinteisyys ja omaehtoisuus ovat hybridisiä konstruktioita, joita ei voida erottaa institutionaalista, juhlavasta, ideologisesta, poliittisesta, säännellystä ja/tai modernista. Jonkinlainen aloja yhdistävä juonne vernakulaari kuitenkin on, ja varmasti moni kansatieteilijä, etnologi ja folkloristi jakaa kiinnostuksen ”pienen ihmisen” materiaalis-diskursiivisiin maailmoihin.

Rajaamatta-kirjassa arkisuus, kansanomaisuus ja muistitieto nousevat selkeiksi valinnoiksi, jotka taustoittavat melkein jokaista artikkelia. Toisaalta artikkelit peilaavat myös arjen ja omaehtoisuuden institutionaalisia kehyksiä ja vuorovaikutusta niiden kanssa, esimerkiksi suhteessa kansallisuuteen, alkuperäiskansaisuuteen, kuulumisiin, politiikkoihin ja länsimaiseen lääketieteeseen. Esimerkiksi Veli-Pekka Lehtola ja Marja-Liisa Honkasalo onnistuvat hienosti niin sanotun vernakulaarin ja institutionaalisen vuorovaikutuksen analyysissä. Lehtolan artikkeli ”Meidän tarinat muiden ottamissa kuvissa: saamelaisia näkökulmia arkistojen valokuviiin” analysoi kauniisti historiallisia valokuvia solmukohtina, joita voidaan tulkita sekä tutkimuksen toiseuttavan otteen ilmentyminä että saamelaisille itselleen paljon kertovina kulttuurisina pysäytyskuvina. Honkasalo taas ravistelee ”Rajan taakse ja takaisin”-artikkelissaan tieteellisen tiedon ontologisten lähtökohtien suhdetta niin sanottuun kansanparannukseen. Molemmat ovat artikkeleita, joiden ansaitsisi tulla luetuiksi laajemminkin yhteyksissä.

Kirjan artikkelit asettuvat löyhästi yhteen rajan käsitteen kautta. Useimmat artikkelit pyrkivät peilaamaan, miten rajat ja rajaisuus näyttäytyvät arjen tai vernakulaarin vinkkelistä: miten institutionaalisia, poliittisia ja tutkimuksellisia rajanvetoja tulkitaan ihmisten arjessa ja kokemuksissa? Tähän viittaa myös artikkelikokoelman sanaleikinomainen otsikko, joka tosin ensi näkemältä kuulostaa lähinnä sillisalaatin oikeutukselta. Tästä huolimatta *Rajaamatta* on yllättävän yhtenäinen lukuun ottamatta joitakin yksittäisiä artikkeleita. Ehkäpä kirjoittajat ovat tarpeeksi pitkään puhuneet tarpeeksi samaa kieltä?

Lopuksi

Rajaamatta-kirjan perusteella folkloristien ja kansatieteilijöiden tämänhetkiset keskustelut eivät ole kovin kaukana toisistaan. Tilanteen taustalla ovat varmasti ainakin osittain kansainväliset, monitieteiset, isot muutokset kuten intressien vaivihkainen siirtyminen *perinteen* käsitteestä kohti *muistia* ja *kulttuuriperintöä*. Nämä uudet suuntaukset vaikuttavat molempiin aloihin ja saattavat tulevaisuudessa kaataa tutkimushistorian mukanaan tuomia raja-aitoja tai ainakin madaltaa niitä. Molemmilla uudemmilla käsitteillä on vahva, monitieteinen teoreettinen keskustelunsa, mistä saattaa löytyä vastaus kansatieteen jonkinlaiseen ”teoriattomuuden” ongelmaan (vrt. Snellman 1997, 30). Esimerkiksi Anna Sivula problematisoi artikkelikokoelmassa kiinnostavalla tavalla *kulttuurisen muistin* ja kulttuuriperinnön käsitteiden lähtökohtia. Folkloristeille usein tärkeänä näyttäytynyt ”teoreettisuuden vaade” on kansatieteen parissa tuntunut korvautuvan yhtäällä kiinteillä yhteyksillä työelämään, kuten

museomaailmaan, ja toisaalla yhteiskunnallisesti painottuneilla tutkimusaiheilla, kuten vaikkapa maaseudun, kaupungistumisen ja alkuperäiskansojen tutkimuksella.

Vanhalle kansatieteen paradigmalle kansankulttuurin materiaalisuus oli tärkeä ydinosa-alue. Tästä juontavat juurensa omatkin kokemukseni kansanomaisten pyynti- ja eräelinkeinojen kurssin parissa. Samaten jäin pohtimaan tämän vanhan paradigman merkitystä nykyiselle suomenkieliselle etnologialle artikkelikokoelmaa lukiessani. On kiintoisaa, että kansatieteilijöillä on mitä hienoimmat tutkimushistorialliset juuret materiaalisuuden tutkimuksessa, mutta tästä huolimatta esimerkiksi uusmateriaaliset näkökulmat loistavat poissaolollaan *Rajaamatta*-kokoelmassa. Olisi varsin kiinnostavaa nähdä hirsialvosten renessanssi uusmateriaalisesta näkökulmasta tulkittuna! Ehkäpä tämä alue on jäänyt Suomessa erityisesti arkeologien harteille, vaikka Ruotsissa etnologit ovat kiinnostavalla tavalla teoretisoineet materian merkityksiä (esim. Frykman & Povrzanović Frykman 2016). Voihan toki myös olla, että tässä saavutaan juhla- ja muistikirjan harhaan: väitöskirjatutkijoiden kirjoitukset olisivat saattaneet antaa täysin erilaisen kuvan kansatiede-etnologian nykytilasta.

Kirjallisuus

- Frykman, Jonas ja Maja Povrzanović Frykman (toim.). 2016. *Sensitive Objects. Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press.
- Korkiakangas, Pirjo. 2005. "Muistoista tulkintaan – muisti ja muisteluaineistot etnologian tutkimuksessa." Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*, toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson ja Helena Ruotsala, 129–147. Helsinki: Ethnos ry.
- Lehtonen, Juhani U. E. 2005. "Kansatieteen tutkimushistoria." Teoksessa *Polkuja etnologian menetelmiin*, toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson ja Helena Ruotsala, 11–24. Helsinki: Ethnos ry.
- Snellman, Hanna. 1997. "Kansatiede – kansallisuus – kansainvälisyys." *Tiedepolitiikka* 22: 25–32.
- Snellman, Hanna. 2009. "Uudet Etnologiat. Virkaanastujaisesitys 29.4.2009." *J@rgonia* 16: 25–29. http://research.jyu.fi/jargonia/artikkelit/jargonia16_snellman.pdf

Filosofian tohtori, musiikin maisteri Heidi Haapoja-Mäkelä toimii post doc -tutkijana Helsingin yliopistossa Koneen säätiön rahoittamassa "Omistajuus, kieli, kulttuuriperintö: Kansanrunousideologiat Suomen, Karjalan tasavallan ja Viron alueilla" -projektissa.